

Éterné tělo jako časový organismus

Cornelis Boogerd

Mateřská škola či 1. třída?

Mateřskou školu můžeme vnímat z těchto dvou hledisek: na základě jednotlivých aktivit nebo na základě vývojového procesu dítěte. Děláme-li to prvně jmenovaným způsobem, příliš nezáleží na tom, které aktivity vykonáváme a kdy. Když startujeme auto, můžeme ho nechat běžet, jak dlouho chceme, neživému stroji je jedno, kdy ho zapneme či vypneme. Z hlediska organického obrazu vývoje je tomu jinak. Ptáče také nemůže být vyjmuta z vajíčka předčasně, ani nemůže donekonečna čekat, než se ze skořápky vybatolí. Stane se to až tehdy, když se vyvine k rozhodujícímu okamžiku.

Pohled na mateřskou školu ze stanoviska procesu nás přivádí k poznání, že *před*školní zralostí jde o jinou vývojovou realitu než v období po ní, což má dokonce důsledky pro konstituční oblast, se kterou vychovatel musí pracovat. Ukázali jsme si, jakou důležitost má éterné tělo jako „pedagogický nástroj“ pro práci s dětmi do sedmi let. Pro výchovu školního dítěte je to ale jiný článek bytosti vychovatele, totiž duše vychovatele. Z toho hlediska není krok správným směrem, když tyto rozdíly stíráme například tím, že s intelektuální výukou začínáme příliš brzy.

Časové tělo jako prostředník

Obraz proudu nás přivádí k éterné skutečnosti, kterou dovedeme vycítit, i když je neviditelná. Důležitým hlediskem éterného světa je *čas* a éterné procesy, projevující se v čase, jsou proto v neustálém pohybu. Éterné tělo také nazýváme časovým organismem. Dále jsme zjistili, že platí základní pedagogický zákon, podle něhož je éterné tělo dospělého vlastně „vychovatelem“ dětí do sedmi let. Co to znamená, podíváme-li se na tento zákon z hlediska času?

Každý živý organismus má časové tělo, které obsahuje určitý vývoj. Tyto vývojové procesy mohou být rozsáhlé v takové míře, v jaké v sobě éterné tělo člověka nese celý průběh života nebo v jaké éterné tělo Země obsahuje celou evoluci. Ale i velmi krátké procesy, například průběh dne ve školce nebo dokonce kruhová hra či písnička, mají své vlastní časové tělo. Každý organický proces má svůj vlastní čas. Jak na to reaguje naše éterné tělo? Jak je spojeno s časem?

Éterné tělo je zprostředkovatelem mezi dvěma světy, které by se jinak nemohly navzájem spojit: na jedné straně svět duše a ducha, odkud přicházejí impulzy naší činnosti, na druhé straně fyzický svět, kde výsledky konání nabírají vnějškově viditelnou formu. Čas vzniká mezi těmito dvěma světy, mezi impulzem a výsledkem, kdy se na jedné straně dává do pohybu proces, který se na druhé straně objeví ve fyzickém světě. Pozorujme například proces klíčení rostliny. Začátek klíčení v sobě obsahuje podnět, impuls k procesu, který se manifestuje ve fyzicky viditelném světě, a rostlina tedy vzniká jako fyzicky prostorový tvar. Ale co se děje mezi tím?

Jiný příklad: *Dítě chodí po třídě, má chuť něco podniknout. Najde krabici s kostkami a pustí se s nimi do díla. Staví kostky stále výše na sebe a cvičí si tím smysl pro rovnováhu. Po nějakém čase se něco v dítěti mění. Dívá se na věž a je na ni pyšné. Pak najednou do věže strčí a všechny kostky spadnou znovu na zem. To se několikrát opakuje až do chvíle, kdy toho má dítě dost a jde si sednout do kouta, aby se dívalo na ostatní děti. Za chvíli rádo pomáhá kostky znovu uklízet do krabice.*

Tady se toho událo velmi mnoho. Za prvé je zde impuls něco podniknout: dítě staví kostky na sebe. Pak je zbourá a začne znovu. Pro dospělého, který má tendenci dívat se na svou práci z hlediska výsledku, se toto počínání jeví jako nesmyslné. Proč by měl člověk bořit hezkou stavbu a pak začínat znovu? Dospělí často komentují dětskou hru právě z tohoto hlediska. Pro dítě má ale tato hra jinou hodnotu, protože dítě žije ve svých vitálních silách. Tyto síly působí například v látkové výměně, kde jsou odbourávány a znovu budovány látky. Zničením látek výživy vzniká energie vytvořit opět něco nového. Také ve hře má odbourávání svou funkci. Dítě by bylo nešťastné, kdyby se smělo dívat jen na fyzický produkt své práce. Žije v časových procesech, které se pohybují mezi klidem a pohybem, výstavbou a bouráním, objevením se a zmizením. To jsou živé procesy se svým vlastním „časem“, dalo by se říci časem procesu nebo organickým časem. Pokud bychom dítě nutili, aby si hrálo s kostkami přesně půl hodiny, aniž bychom počítali s tímto časem procesu, pak bychom narušili jeho čas.

Je-li proces odbourán příliš brzy, zůstane dítě neklidné a neuspokojené. Musí pak tuto energii uvolnit jiným způsobem. Něco takového se neustále děje v naší „přepínací kultuře“. Dítě nedostává šanci správně vydechnout.

Kdybychom dítě na druhé straně nutili, aby stavělo stále více a více věží, než uplyne půlhodina, také bychom je neúměrně zatížili. Nutili bychom ho k něčemu, co ještě nemůže vnitřně unést. To se děje například tím, že dítě musí předčasně vstřebávat intelektuální obsahy, a je tedy zatíženo záměrným učebním procesem. Dítě zde nedostává šanci se včas nadechnout, a otevřít tak nové energetické zdroje. Stává se to pro ně únavným, nezajímavým a matoucím.

Tento příklad ozřejmuje, jak důležitý je ve výchově malého dítěte organický čas, procesní čas. Stále znovu musí být hledána rovnováha v rytmu mezi nádechem a výdechem, mezi prostorem pro nové impulzy a prostorem pro zrání, mezi opakováním, zvnitřněním a uklidněním. Tomuto rytmickému dýchání se malé dítě musí ještě učit. Proto nazval Rudolf Steiner výchovu „uměním učit se dýchat“, dalo by se také říci: uměním rytmizovat. Jak vychovatel nakládá s časem? Podívejme se ještě jednou zblízka na různé aspekty časového proudu.

Proud z budoucnosti

Odkud přichází *impulz* k vývoji? Tuto otázku si můžeme položit u každého vývoje. Odkud k člověku přichází impuls, aby ráno vstal, upekl dort, začal hrát na housle nebo meditoval? Odkud kočka dostane impuls, aby se vydala pronásledovat ptáčka? Třebaže směr impulsu může být velmi různý (v každém případě však není fyzicky viditelný), ale přichází z nitra, z duše. Pohyb duše vzniká v důsledku různých žádostí, motivů a ideálů, které chce ve fyzickém světě uskutečnit, a třebaže své touhy zaměřujeme na *budoucí* situaci, tj. na určitý cíl, sama duše není schopna zpracovat fyzickou substanci tak, aby mohla dosáhnout cíle. Potřebuje k tomu éterné síly. Bez těchto éterních sil nemohu pohybovat svým tělem, nemohu péct dort ani hrát na housle. Všechny tyto podněty, díky kterým éterné síly mohou pracovat ve fyzickém světě, dává duše. Změna, která pochází od cíle v budoucnosti, se nazývá teleologický princip.

V této perspektivě hrozí, že se z našeho prožívání ztrácí čas. Někdy máme pocit, že čas běží rychle nebo pomalu, zatímco pozorováno zvenku čas ubíhá stále stejně rychle. To, co vnímáme, už není samotný čas, ale naše vlastní pocity. Tento závěr je sice důležitý, ale také jednostranný. Takto bychom se k bytosti času nedobrali.

Proud z minulosti

Jsme tolik zvyklí na to, že v určitém okamžiku vidíme rostlinu vždy v určitém v prostorovém tvaru, že je pro nás dost obtížné si představit, že obraz rostliny umístěný v prostoru je vlastně neúplný. Abychom mohli pochopit rostlinu jako živou bytost, musíme si vytvořit obraz celého jejího vývoje: klíčení, tvorbu kořene, růst stonku a listů, stažení růstu do pupenu, tvorbu květu a plodu se semeny. K obrazu celého cyklu patří i odkvétání, kdy zůstávají jen semínka. Kde ale zůstala rostlina? Vytvoření takové představy vývoje v čase

stojí velké vypětí, protože nemůžeme zůstat u prostorového projevu (jak jsme zvyklí), ale svým myšlením, cítěním a chtěním musíme rostlinu provázet stejnými pohyby v čase, jako to dělá ona. Rostlina, kterou před sebou vidíme jako samotný obraz, právě vypadla z času a ustrnula v pouhý předmět, který zanikne, když se z něho uvolní časové síly. Tak je tomu s celým fyzickým světem. Kámen, kus kovu, stůl nebo kost se již samy o sobě nemohou vyvíjet. Čeká je jediná možná změna, že se rozpadnou, zkorodují, změní se v prach. Fyzický svět zastavuje čas a vývojové procesy zadržuje ve stávajícím tvaru, který se stal neživým předmětem. Fyzický svět tak neustále vytváří *minulost*.

Také vědomí času může být redukováno na pouze mechanické hledisko. V nedávné historii lidstva k tomu došlo zavedením hodinového času. Čas, který je mimořádně přesně určován atomovými hodinami, je sice odvozen z předmětného obrazu kosmu, především Slunce a Země, ale jejich pohyby byly zjednodušeny na pouhý mechanismus. Přesto je i zde možné pokročit k představě procesu pohyblivých nebeských těles. Budou potom ožít a začnou mluvit.

Éterné tělo a aspekty časového proudu

Dvě právě probrané kvality času můžeme dobře sledovat, protože duševní pohnutky chápeme zrovna tak jako materiální svět. Co pak ale dělají éterné síly? Éterné síly vytvářejí stále nové spojení mezi těmito dvěma kvalitami. Duši vládne proměnlivost, neustále námi povívají (proviňují) její pohyby a je obtížné zastavit se u jednoho vjemu, pocitu nebo představy. Ve fyzickém světě vidíme naopak klid, stav bez pohybu, ve kterém jsou neustále udržovány hmotné tvary. Hmota je sama v sobě znehybnělá a může být uvedena do pohybu jen vyššími životními formami.

Podívejme se ještě jednou na obraz proudu. Přestože je tok proudu v neustálém pohybu, nemůžeme přehlédnout, že zachovává určitou formu a určitou pohyblivou spojitost. Éterné tělo tak udržuje rovnováhu klidu i pohybu, formy i chaosu, ale zároveň zabraňuje tomu, aby pohyb ustrnul jako u kamene, a také nedovoluje formám, aby vyprchaly. Již víme, že éterné tělo má schopnost své formy uchovávat, že například paměť uchovává vjemy nebo zvyklosti, které jsou vzpomínkami na vzory minulého chování, ale přesto je nenechá zcela stagnovat. Prostřednictvím tohoto postupu éterného těla je stále znovu spojována minulost s budoucností, ale nikoliv libovolně, nýbrž ve vývojových vztazích. Touto úvahou jsme se opět vrátili k ptáčeti ve vaječné skořápce. Éterné síly se nejen starají o to, aby vývoj dospěl ke svému organickému zakončení, ale také v určitých vývojových fázích směřují k tomuto naplnění postupně krok za krokem. Duše by tyto vývojové stupně ráda přeskočila, protože všechno, po čem touží, chce uskutečnit ihned. Tento jev můžeme pozorovat u dětí, zejména u dětí v pubertě. Éterné tělo však ví, že je nutné nejprve vytvořit kořen, než se může stonek narovnat atd., a všechny tyto časové fáze udržuje ve vzájemných vztazích - má v sobě moudrost času.

Den jako kaskáda flow-forem

Rozhodujícím faktorem pro poznání éterných specifík je vytváření představy proudících časových obrazů; abychom si pro ně mohli vyvinout určitou citlivost a smysl, musíme se v nich procvičovat. Zkušené vychovatelky v tomto směru již hodně pokročily, i když to možná nepovažují za zvláštní získanou schopnost. Na kvalitě času cítí, kde v proudu dne se právě nacházejí, ani se nemusejí příliš dívat na hodiny. Nové praktikantky nebo návštěvy to ovšem tak snadno nedokážou, a proto hledají oporu ve fyzicky viditelném čase, často se dívají na hodinky. Získat tento smysl vycitování času je částí školení éterného těla k proměně v pedagogický nástroj, protože smysl pro časové tělo, například pro průběh dne, vzniká jen pomalu. Tím samozřejmě není řečeno, že se občas nemůžeme podívat na hodinky, spíše jde o vnitřní orientaci v různých časových procesech a o jejich vzájemné provázání. Ale umět si stále klást podobné otázky a znovu si uvědomovat nové věci je, souhrnně řečeno, velmi inspirující.

Vnitřek obrazu dne se totiž skládá z různých menších časových organismů, uvnitř kterých plyne den jakoby průtokovými flow-formami. Flow- -formy jsou nádoby na vodu umístěné stupňovitě pod sebou jako schody, v nichž je voda nesena svými proudy, a než pokračuje do další nádoby, nabývá různých forem, například lemniskát. V podobě flow-formy můžeme nacházet každou aktivitu proudu, ale je pochopitelné, že v životě jsou tyto formy mnohem rozdílnější. Procházejí-li formy proudu například volnou hrou, co s nimi děje? Co se děje, proudí-li formy proudu pohádkou nebo malováním?

Tyto flow-formy dne působí také na sebe navzájem. Pokud den například začne příliš pozdě, prochází flow-formami rušivá vlna a pocit „je pozdě se předává dál a ovlivňuje další aktivity. Může způsobit pozdější zdržení, kdy je pak méně času na volnou hru nebo na kruhovou hru, což děti vycítují.

Nepříjemný pocit z tohoto „zdržení“ někdy dokonce přetrvává až do druhého dne. Sílu nám ubírá také situace, kdy nějaká aktivita nemůže být dobře zakončena a zůstává jakoby viset ve vzduchu. To je několik stránek péče o časové tělo.

Spojení s časem

Popsali jsme různé druhy času, které souvisejí s různými bytostnými bytosti. Můžeme proto mluvit o fyzickém čase, o éterném čase a o duševním čase.

Jak jsme spojeni s časem z hlediska našeho já? Samotné já není vázáno na prostor ani čas, ale působí v čase a prostoru, kde uskutečňuje své cíle. Rozlišujeme mezi bdělým denním já a já, které na nás působí v noci, když spíme, ve formě intencí vůle a morálních impulzů. Je to „noční já“, neboli vyšší já, které ovlivňuje náš osud. Jeho působení můžeme pozorovat v setkáních a událostech, které zdánlivě přicházejí zvenčí, ale přesto jsou hluboce spojeny s naším vlastním vývojem. Třebaže je „noční já“ mnohem moudřejší než „denní já“, zůstává v nevědomí; projeví se například jako volní motivy. Teprve po určité době života se může denní já ohlížet zpět a ptát se, proč se všechno stalo tak, jak se to událo. Proč jsem přišel do této rodiny, na toto místo na Zemi? Jaký životní směr jsem vyhledával? Jaký význam měla různá setkání nebo neštěstí, která mě potkala? Zejména neštěstí vypadají tak, jako by přišla do mé cesty odněkud zvenku. Ale nesouvisela přece jen nějak se mnou?

Denní já se může pokusit porozumět jednotlivým dějům života, objevovat v nich motivy svého jednání a stále vědoměji s nimi vést jakýsi rozhovor. Vnitřní a vnější svět nám tak odhalují stále větší míru souvislostí, kdy můžeme mluvit o „štěstí“ nebo o naplněném životním pocitu. Období se zřetelným zaměřením se často střídají s obdobím hledání nového cíle, případně oprav. Určité překážky na této cestě hledání nám klade naše současná doba, kdy již samotná skutečnost, že musíme pracovat pro peníze, ztěžuje nalézání vlastního karmického životního proudu. V důsledku tohoto tlaku společnosti vzniká protisíla v podobě požadavku silnějšího lidského já.

Smyslem naplněný čas se v našem životě projevuje určitou rovnováhou mezi „vnitřním“ a „vnějším“, a čím vědoměji jsme s touto rovnováhou v souladu, tím více času se svým já vytvoříme a prožíváme se v čase. O takovém čase je možno doslova říci, že je vyprodukovan já. V ideálním případě se to daří tak dobře, že čas se jeví jakoby zrušený - nevnímáme ho. V takovém smysluplném prožitku (gestu) se minulost, budoucnost a přítomnost doslova rozpouštějí. To je vlastně ideálem naprosté přítomnosti já ve všem, co děláme, ke kterému chceme směřovat a o který se budeme stále snažit, třebaže v současné době je pro nás ještě nedosažitelný. A když budeme usilovat o to, abychom si přítomnost našeho já v každém časovém úseku stále intenzivněji uvědomovali, zajisté se objeví okamžik, kdy něco z této kvality skutečně zažijeme.

Dovedu svobodně disponovat se svým časem, nebo mi uniká? Cítím se být ve vleku událostí? Pociťuji čas jako prázdnotu, nebo jako naplněný smyslem? Unikají mi důležité momenty, nebo dávám smysl okamžikům, které se zdají nenaplněné? Zde je důležitá a zajímavá oblast pro vlastní zkoumání. Právě ve vztahu k fyzickému a duševnímu světu si uvědomíme zvláštnosti éterného těla, neboť éterný svět žije v propojení minulosti a budoucnosti a toto spojení je v každém okamžiku znovu obnovováno ve vědomí celku.

Silami tohoto propojování však malé děti do sedmi let ještě samostatně nedisponují a v tomto organickém, vývojovém čase se teprve učí nacházet svou cestu. Proto je tak důležité věnovat zvláštní pozornost časovým fenoménům. To jim umožníme poskytnutím dostatku časových těl a flow-forem kolem nich, abychom je naučili orientovat se v proudu a samostatněji plavat.

Dobrymi pomocniky, jak už jsme viděli, jsou zde také opakování a rytmus, neboť tím, že éterné síly upevňují, přispívají ke správnému nakládání s časem. Na této objevné cestě je často potkáme.

Otázky k vlastnímu zkoumání

Minulý čas

- Které pevné formy a struktury jsme během dne rozvinuli? Kde proud podporují a kde ho brzdí?

Budoucí čas

- Která přání, tužby a ideály dětí (i moje) nás podněcují a inspirují?
- Jak na naši práci působí sympatie a antipatie, například k určitým aktivitám nebo dětem; jak s nimi zacházíme?

Organický čas

- Které organické procesy dokážeme v průběhu dne rozpoznat?
- Které fáze v nich dovedeme rozlišit?
- Jak prožíváme živost procesů?
- Dokážeme nést počáteční impuls aktivity, nebo tento impuls rychle opadá?
- Dovedeme vycitovat proud událostí?
- Dovedeme předem vycítit blížící se naplnění aktivity nebo průběhu dne a nechat ho poté doznít?
- Dokážeme v sobě nést proces jako celek a dokážeme mít cit pro každou chvíli v něm?
- Co nás z plynulého procesu vykoledí? Je to například opora ve vnějších strukturách (časový režim, přípravy), nebo při vnitřním neklidu (těkající pocity a myšlenky, touhy, únava)?
- Jak se dostáváme zpět do proudu?

Čas vnitřního já

- Kterými okamžiky došlo k naplnění Já (např. tím, že aktivně dokážeme přidat smysl určité situaci)?
- Které okamžiky, kdy nám bylo něco vnuceno, jsme přespali?
- Kterým z předchozích úrovní času budeme věnovat zvýšenou pozornost a s kterými jsme naopak méně spojeni? Můžeme vědomě změnit své vazby a zájmy?